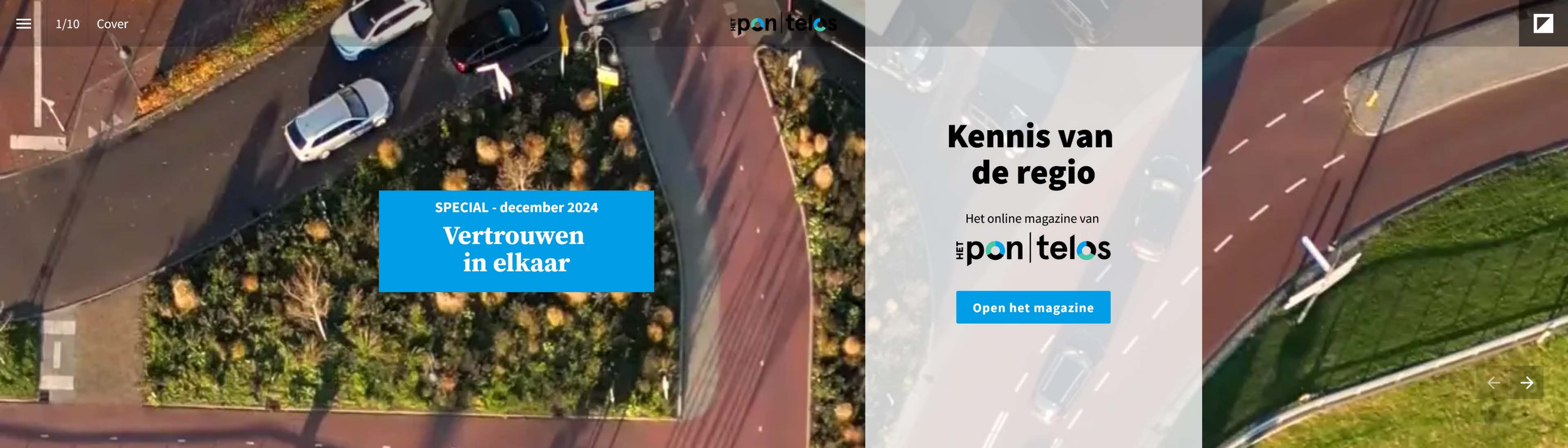
SPECIAL - december 2024
Vertrouwen in elkaar
Kennis van de regio
Het online magazine van
HET pon telos
Open het magazine

Vertrouwen: brandstof voor de samenleving!

In de relatie tussen mensen onderling, maar ook tussen mensen en de overheid, speelt vertrouwen een belangrijke rol. Samen leven vereist dat je kunt bouwen op de ander. Dat afspraken worden nagekomen, dat de ander doet wat beloofd is en dat er rekening wordt gehouden met jou en jouw belangen. Vertrouwen voorkomt dat groepen tegenover elkaar komen te staan of dat mensen in de verdrukking komen.

Afgelopen week kwam er een belangrijk rapport uit van het Sociaal Cultureel Planbureau over de ontwikkeling van sociale cohesie in ons land. Mede naar aanleiding van vragen over de veranderende bevolkingssamenstelling heeft het planbureau de ontwikkeling van onder meer ons sociale vertrouwen op een rij gezet en geprobeerd een beeld te schetsen van mogelijke ontwikkelingen in de toekomst. Het algemene beeld: het vertrouwen in Nederland is stabiel hoog, maar fragiel. Zeker tussen groepen zijn er grote verschillen en onbekend maakt onbemind. De toenemende ‘gescheidenheid van leefwerelden’ draagt niet bij aan samenwerking en vertrouwen.

Vertrouwen is – meer nog dan een relationeel smeermiddel – een voorwaarde voor vooruitgang. Het is brandstof voor de samenleving. Waar vertrouwen en sociale cohesie heerst voelen mensen zich veiliger, zijn mensen minder eenzaam, steunen mensen elkaar en zijn ze weerbaarder tegen sociale problemen. Het meest direct zie je dat in onze economie: zonder consumentenvertrouwen besteden mensen minder, terwijl de feitelijke situatie daar wellicht niet eens aanleiding toe geeft. Het is een inschatting die mensen maken: Hoe gaat het met het land en hoe schat ik mijn eigen situatie in? Een inschatting die een sterke invloed heeft op het eigen handelen.

Het SCP draagt ook enkele perspectieven aan voor beleid, zoals het bevorderen van duidelijkere en simpelere toegang tot instituties en het verhogen van transparantie. Het is daarbij belangrijk dat mensen het gevoel hebben dat de overheid weet wat hen bezighoudt, dat zij gehoord worden en dat ze betrokken worden bij oplossingen voor de problemen in de samenleving. Lokaal maatwerk is nodig om mensen met elkaar in contact te brengen en te zorgen voor schone, groene en veilige openbare ruimtes waar iedereen zich prettig voelt. En ontmoeting tussen verschillende groepen mensen kan meer en beter georganiseerd worden – ook op school en op het werk.

In dit magazine zijn daarvan mooie voorbeelden te vinden, naast artikelen waarin de veelzijdigheid van het begrip vertrouwen goed naar voren komt. We sluiten af met een praktische handreiking voor bestuur en beleid, inclusief tien gouden vertrouwensregels.

Hartelijke groet,

Patrick Vermeulen

Patrick Vermeulen
directeur-bestuurder van
Het PON & Telos

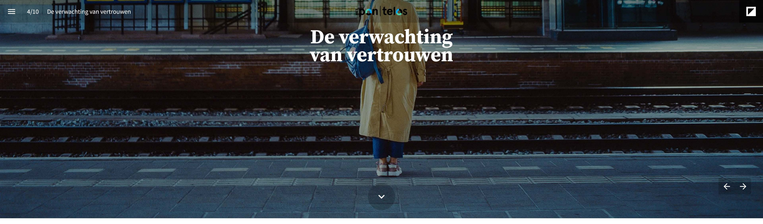

De verwachting van vertrouwen

Vaak wordt het breed uitgemeten in het nieuws: Nederlanders hebben het vertrouwen in de politiek en overheid verloren. Hand in hand met dit fenomeen gaat de angst voor het verlies aan legitimiteit van de democratie en haar bewindspersonen. In de zoektocht naar herstel van vertrouwen wordt vaak gekeken naar het verbeteren van het imago van de overheid, dat de afgelopen jaren nogal wat deuken heeft opgelopen – zie het toeslagenschandaal. Zo simpel is het echter niet.

Vertrouwen impliceert een verwachting van inwoners in het handelen van een organisatie; een geloof in betrouwbaarheid. En dit geloof - in een overheid waar inwoners op kunnen leunen - lijkt de laatste jaren af te nemen. Het gaat dus niet over het verstenen van vertrouwen, maar over het voldoen aan de verwachting van betrouwbaarheid. Dit betekent aandacht voor de ervaringen van inwoners en hun leefwereld met de overheid. In dit artikel gaan we dieper in op het vertrouwensvraagstuk, om de weg naar een betrouwbare overheid te verkennen via drie lijnen: varieren, versterken en vertroosten.

Vertrouwen in veranderlijke tijden

Het klonk als goed nieuws op Prinsjesdag dit jaar; het vertrouwen van Nederlanders in de landelijke overheid is gestegen van 29% (september 2022) naar 42% (juni 2024) [1]. En hoewel dat klinkt als een vooruitgang, is dit vaak zo bij het aantreden van een nieuw kabinet - waarna het weer keldert. Vertrouwen fluctueert dus én is afhankelijk van het meetmoment. Toch was het vertrouwen in politici en de Tweede Kamer in 2021 en 2022 het laagst in tien jaar tijd [2]. En dat is problematisch want de impact van vertrouwen is groot. Zo kan laag vertrouwen mogelijk leiden tot weerstand bij besluitvorming en het gevoel dat inwoners onrechtvaardig behandeld worden [3][4].

Kijkend naar de turbulentie in de maatschappij de laatste jaren, is het niet verbazingwekkend dat het vertrouwen is gedaald. Naast grote opgaven op het gebied van klimaat, arbeidsmarkt of wonen, brak niet alleen een wereldwijde pandemie uit, maar ook oorlogen in Oekraïne en het Midden-Oosten. Daarbij kwamen overheidsschandalen aan het licht, zoals de stelselmatige discriminatie van ouders bij het kinderopvangtoeslagenschandaal en de dramatische gevolgen van de aardgaswinning in Groningen voor inwoners. Deze onrust is terug te zien in de zorgen die Nederlanders hebben: bijna 6 op de 10 Nederlanders vindt dat het Nederland de verkeerde kant op gaat [5]. En te midden al die zorgen die we ervaren, komen steeds vaker verhalen naar boven over inwoners die afhaken, het vertrouwen in de overheid verliezen [6] of voelen dat ze er alleen voor staan [7].

Toch is er ook een andere zijde van de medaille. Er is een verschil tussen het ervaren beeld van de samenleving en de overheid, en het feitelijke genuanceerde verhaal. Zo stijgt het vertrouwen dat inwoners in elkaar hebben wél de afgelopen jaren [8] en staan we in de top-10 van landen met de gelukkigste inwoners ter wereld [9]. Ook is het vertrouwen in instituties zoals rechters, de politie en ambtenaren stabiel of stijgende. Toch lijkt blijkt uit onze onderzoeken naar vertrouwen in gemeenten dat na een dieptepunt in 2022, het vertrouwen onder inwoners weer toenemen in 2023. De mate van vertrouwen is dus niet alleen afhankelijk van het meetmoment, maar ook vanuit welk perspectief het wordt bekicht. Ondertussen zijn de zorgen van inwoners over het verlies van een overheid waarop ze kunnen bouwen wél serieus te nemen. De verhalen en ervaringen van mensen die zich niet gezien en gehoord voelen verdienen aandacht. Daarom is het niet de simpele vraag hoe vertrouwen te verbeteren, maar wat inwoners van hun overheid verwachten en nodig hebben.

Inwoners peilen over het vertrouwen in hun gemeente

Het PON & Telos voert al jaren voor verschillende gemeenten in Nederland de burgerpeiling WaarStaatJeGemeente.nl uit. In deze peiling waarbij inwoners hun mening kunnen geven over de gemeente is ook een vraag opgenomen over het vertrouwen in de manier waarop de gemeente wordt bestuurd.

Als we kijken naar de resultaten op deze vraag vanaf 2018 zien we aanvankelijk een gelijke trend of lichte stijging van 2018 naar 2020. Daarna zien we een daling in het aandeel inwoners dat vertrouwen heeft in het lokale bestuur, in 2022 lag dat op het laagste niveau in 6 jaar. Daarna zien we weer een licht stijgende trend. Gemiddeld hebben zo'n 30% van de inwoners veel vertrouwen in de manier waarop hun gemeente bestuurd wordt.

Vertrouwen in de manier waarop de gemeente wordt bestuurd

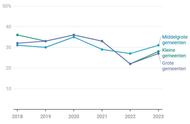

Source: WaarStaatJeGemeente.nl Burgerpeiling door Het PON & Telos • Created with Datawrapper

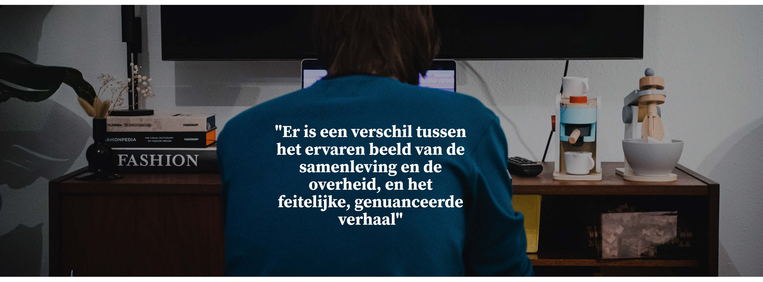

"Er is een verschil tussen het ervaren beeld van de samenleving en de overheid, en het feitelijke, genuanceerde verhaal"

Vol van verwachting

De betekenis van het woord vertrouwen hangt nauw samen met gewichtige woorden als *geloof, zekerheid* en *verwachting* [10]. In de verwachting van vertrouwen spelen 'voorspelbaarheid' en 'integriteit' een belangrijke rol [11]. Voorspelbaarheid betekent dat je kunt inschatten of de ander zich consistent gedraagt en bijvoorbeeld afspraken nakomt. In een persoon vertrouwen is echter iets anders dan vertrouwen in de overheid. Inwoners leggen als kiezer hun vertrouwen in de overheid als vertegenwoordiger van hun belangen; een logisch gevolg van de basisfunctie van onze representatieve democratie. Hierbij hebben inwoners aannames over hoe de overheid werkt, en dus spreken we eerder van (afstandelijk) 'systeemvertrouwen' dan van relationeel (personelijk) vertrouwen. Deze aannames en verwachtingen worden niet altijd bewaarheid. Niet voor niets lijkt er eerder sprake van een gebrek aan betrouwbaarheid van de overheid, dan van een daadwerkelijk vertrouwensprobleem, aldus politicoloog Wouter Schalk in gesprek met Movisie.

Inwoners blijken (hoge) verwachtingen te hebben over de betrouwbaarheid van de politiek en haar bestuurders. Zo vindt een groot deel van de Nederlanders dat politici op de hoogte moeten zijn van de voorkeuren van inwoners (71%) en moeten opkomen voor het algemeen belang met een dosis gezond verstand (74%), volgens het SCP [12]. Het overheidssysteem voldoet niet altijd aan deze verwachtingen, aangezien een ruime meerderheid aangeeft dat volgens hen de politiek te weinig opkomt voor hun belangen (57%) en niet weten wat er in de samenleving speelt (42%).

Daarbij zijn sommige huidige overheidssystemen, gericht op bedrijfsmatige efficiëntie met gebrek aan maatwerk, niet altijd in staat om inwoners te helpen terwijl zij dit wel verwachten. Deels is dit te wijten aan het New Public Management-denken, waarbij de inwoner wordt benaderd als klant. Daarbij staan immers resultaten eerder voorop dan rechtvaardigheid. Maar ook de verwachtingen die overheden zelf hebben over wie inwoners zijn wat ze kunnen, dragen hieraan bij. Een mensbeeld waarin zelfredzaamheid centraal staat wordt nog altijd gehanteerd door beleidsmakers en bestuurders.

Deze mensbeelden blijken in de praktijk vaak te optimistisch, somber of simpel te zijn, waardoor beleidsbeslissingen niet aansluiten op de werkelijkheid [13]. Dat zien we ook terug in ons vragenlijstonderzoek onder 10.000 Brabanders, waaruit blijkt dat veranderingsbereidheid van inwoners heel verschillend is; op basis van houdingskenmerken vorden we vier verschillende manieren van omgaan met verandering. Beleid dat zich enkel richt op één van die vier manieren, - 'eendimensionaalbeleid' - sluit dus niet aan bij drie andere groepen. Daarmee lijkt de kans dat de overheid in staat is deze groepen te helpen bij voorbaat uit te lopen op een teleurstelling.

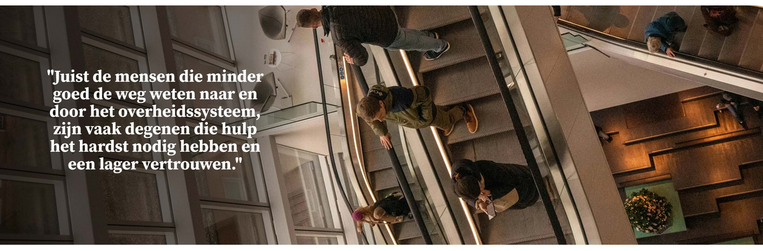

"Juist de mensen die minder goed de weg weten naar en door het overheidssysteem, zijn vaak degenen die hulp het hardst nodig hebben en een lager vertrouwen."

Varieer, versterk, vertoon

Inwoners baseren hun oordeel over de politiek in grote mate op verhalen in (sociale) media (46%), eigen ervaringen (37%) en die van hun persoonlijke omgeving (22%). Daarnaar is mogelijk ook het verlaagd vertrouwen na het toeslagenschandaal, of het verhoogd vertrouwen tijdens het daadkrachtige optreden van het overheid tijdens de coronapandemie te wijten. Een deel van de oplossing voor een versterkt vertrouwen in de overheid is dan ook het erkennen van ervaringen en verhalen van inwoners. Deze constatering vraagt van de overheid te varieren met oog voor verschillen tussen inwoners, inwoners te versterken en betrouwbaarheid te vertonen via duidelijke communicatie en consistent gedrag.

Varieer
Juist de mensen die minder goed de weg weten naar en door het overheidssysteem, zijn vaak degenen die hulp het hardst nodig hebben en een lager vertrouwen: de overheid werkt toch niet voor hen? Om de betrouwbaarheid van de overheid te tonen, hebben deze inwoners positieve ervaringen nodig. Dat kan op verschillende manieren, bijvoorbeeld door verschillende mensbeelden in beleid mee te nemen gedurende de gehele beleidscyclus, zoals we ook in dit magazine laten zien. Dat kan aan de hand van participatie van inwoners, maar ook door de juiste representatie van de belangen van *alle* verschillende groepen inwoners. Dat betekent niet alleen aandacht voor de uiterste flanken, maar vooral ook het 'stille' midden: varieren in beleid dus.

Versterk
Een andere manier is het versterken van inwoners zelf en onderling. Een stevige maatschappelijke democratie is nodig, zeker als de vertegenwoordigende democratie hapert, zo stelt Herman Tjeenk Willink in zijn beschouwing over hoe de overheid functioneert [14]. Zo kunnen sociale professionals, of actieve inwoners zelf, soms de brug slaan tussen de weerbarstige werkelijkheid van alleeg en het georganiseerde overheidssysteem. Mooie voorbeelden van de kracht van deze mensen in het maatschappelijk middenveld, die niet alleen kennis hebben van wat er in de buurt speelt, maar ook waar het overheidssysteem de plank mist staat, is te vinden in ons onderzoek naar bruggenbouwers. Vertrouwen krijgen als overheid betekent dan ook vertrouwen en ruimte geven aan inwoners zelf, zodat inwoners de mogelijkheid krijgen om elkaar te helpen en via bruggenbouwers weer te kunnen ervaren en geloven dat de overheid en het systeem ook voor hen werkt.

Vertoon
Een derde schakel in de verwachtingen rondom betrouwbaarheid zijn de verhalen en beelden over de overheid die leven in de (online) media en daarmee het maatschappelijk debat. In tijden waar negatief, extreem of nep nieuws de aandacht krijgen, ligt er een opdracht om het genuanceerde verhaal naar buiten te brengen. Transparantie over de beweegredenen voor (beleids)keuzes die invloed hebben op mensenlevens of duidelijke informatie over hoe systemen werken, moet minimaal een tegengeluid zijn waardoor inwoners de mogelijkheid krijgen hun verwachtingen bij te stellen. Daar komt bij dat betrouwbaarheid niet alleen ontstaat bij het inlossen van verwachtingen, maar ook bij vertonen van consistent, eenduidig gedrag. Dat vraagt dus niet alleen om duidelijke communicatie, maar ook handelen naar beleid en visie voor de langere termijn.

"Betrouwbaar zijn is niet alleen praten, maar vooral betrouwbaar doen."

Betrouwbaar zijn is betrouwbaar doen

Voor het versterken van vertrouwen is geen quick fix. Negatieve ervaringen worden niet ineens teniet gedaan, zeker niet in tijden waar het nog altijd op efficiëntie gerichte overheidssysteem in de uitvoering piept en kraakt. Ondertussen wil dat niet zeggen dat er geen weg is naar een vernieuwde relatie tussen overheid en inwoners, waarin inwoners weer op de overheid als vertegenwoordiger van publieke belangen kunnen vertrouwen. Dit artikel laat zien dat er aan verschillende knoppen gedraaid kan worden. Dat vergt echter wel verandering. Verandering in het systeem, door te varieren in beleid zodat het werkt voor alle inwoners, door het versterken van het maatschappelijk middenveld en inwoners en door transparant te communiceren. Ten slotte vraagt betrouwbaarheid om duidelijkheid en consistentie, en dus ook keer op keer om bewijs dat de overheid - via responsief handelen - werkt zoals inwoners verwachten. Betrouwbaar zijn is dus niet alleen erover praten, maar vooral betrouwbaar doen.

Foto's:
Oleh Slobodeniuk/iStock, Michal Balog/Unsplash,
Denise Jans/Unsplash, Artists Eye/Unsplash.

Katja Nagelkerke MSc
Katja onderzoekt als adviseur-onderzoeker en socialoog vraagstukken rondom verandering, verbinding en vertrouwen. Ze werkt hiezaan binnen de thema's brede welvaart en de transitie van het landelijk gebied.

dr. Marieen van der Haar
Marieen is senior adviseur-onderzoeker met een achtergrond in culturele antropologie. Dat zorgt ervoor dat ze in haar onderzoeken betekengeving en framing een centrale plek geeft.

Verwijzingen

[1] Kanne, P. (2024, 2 juli). *Vertrouwen in overheid gestegen, met name onder lager opgeleiden*. Ipsos I&O.
[2] CBS (2023, 9 mei). *Minste vertrouwen in Tweede Kamer in 10 jaar tijd*.
[3] Adviescommissie VROR (2023). *Kanaliseren van de democratie! Een dringende oproep om de democratische rechtsorde weer voor iedereen te laten werken*. Eindrapport.
[4] Schaepkens, L., Van de Laar, S. & Timmermans, H. (2023). *Zie mij, hoor mij!* Baarn: s2uitgevers.
[5] Miltenburg, E., Geurkink, B., Den Ridder, J., Kunst, S. & Sipma, T. (2024). *Burgerperspectieven 2024 Bericht 2*. SCP.
[6] De Voogd, J. & Cupenus, R. (2021). *Atlas van Afgehaakt Nederland*. Over buitenstaanders en gevestigden.
[7] Schaepkens, L., Van de Laar, S. & Timmermans, H. (2023). *Zie mij, hoor mij!* Baarn: s2uitgevers.
[8] Blanken, M. & Verhoeven, N. (2023). *Ervaren Brede Welvaart. Hoe Brabanders de kwaliteit van hun leven en leefomgeving waarderen in 2022*. Het PON & Telos.
[9] Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., De Neve, J. -E., Aknin, L. B., & Wang, S. (Eds.). (2024). *World Happiness Report 2024*. University of Oxford: Wellbeing Research Centre.
[10] Van Dale (2024). Woordenboekdefinitie 'vertrouwen'.
[11] O.a. Mayer, R.C., Davis, J.H. & Schoorman, F.D. (1995). *An integrative model of organizational trust. In: Academy of management Review*, 20(3), p. 709-734.
[12] Miltenburg, E., Geurkink, B., Den Ridder, J., Kunst, S. & Sipma, T. (2024). *Burgerperspectieven 2024 Bericht 2*. SCP.
[13] Feijten, P. & Gebhardt, B. (2022). *Mensbeelden bij beleid. Bewust worden, besparken en bijsturen*. SCP.
[14] Tjeenk Willink, Herman (2021). *Kan de overheid crises aan? Waarom het belangrijk is om groter te denken en kleiner te doen*. Amsterdam: Prometheus.

Grip en vertrouwen:
cruciale ingrediënten voor een fijn leven

Onderzoek naar brede welvaart leert ons dat grip op het leven en vertrouwen in de overheid essentiële ingrediënten zijn voor een goed ervaren kwaliteit van leven en leefomgeving. Goede reden om in te zetten op het versterken daarvan, maar dat vraagt wel om een betrouwbare overheid bij het maken en uitvoeren van beleid.

Een betrouwbare overheid neemt de burgerlogica serieus doordat ze responsief is en oog heeft voor het willen en kunnen van álle inwoners. Het vormgeven van realistische inwonersparticipatie en het structureel integreren van de beleefde wereld in beleid en bestuur zijn voorbeelden van hoe te handelen als een betrouwbare overheid.

Kwaliteit van leven en leefomgeving

Iedere twee jaar vragen we ruim 10.000 Brabantse inwoners naar de kwaliteit van hun leven en leefomgeving in Noord-Brabant. Eerder deden we dat in het licht van participatie en sociale veerkracht, tegenwoordig gaat het over de kwaliteit van leven bekeken vanuit het perspectief van brede welvaart: de ervaren brede welvaart. Kwaliteit van het leven wordt daarbij bepaald door de mogelijkheden die inwoners hebben en ervaren op de diverse thema's.

Voor een positieve waardering van het eigen leven zijn de mate van grip en vertrouwen van groot belang. Grip betreft het vermogen van mensen om met veranderingen en onzekerheden om te kunnen gaan: het is de mate waarin mensen regie voeren over het eigen leven. Grip wordt ook wel persoonlijke controle [1], redzaamheid [2] of veerkracht [3] genoemd.

Een tweede belangrijk ingrediënt voor levenstevredenheid is vertrouwen. [4] Dit betreft zowel het vertrouwen in de medemens als in de overheid. Vertrouwen is voorwaardelijk voor het aangaan van verbindingen en voor participatie. Tegelijkertijd draagt verbinding maken met anderen en participeren in sociale netwerken en gemeenschappen bij aan het vertrouwen van mensen. Vertrouwen is daarmee een belangrijke factor voor het sociaal kapitaal in de samenleving. [5]

Ervaren brede welvaart naar mate van grip in Noord-Brabant (2022)

Bron: Het PON & Telos - Gecreëerd met Datawapper

Meer levenstevredenheid

Verdiepende analyses leren ons dat de mate van grip en vertrouwen in de overheid cruciaal zijn voor een fijn leven. De meest krachtige en consistente voorspeller voor de tevredenheid met de verschillende thema's van brede welvaart is de mate van grip van mensen. Hoe meer grip men heeft op het leven, des te tevredener men is over de kwaliteit van hun leven en leefomgeving. Het figuur rechts laat zien hoe majeur het gevonden verschil is: 82% van de mensen met grip op het leven is tevreden met hun brede welvaart, terwijl slechts 37% van de mensen die geen grip hebben tevreden is.

Eenzelfde verband is zichtbaar voor het vertrouwen in de overheid. Dit is namelijk ook een - iets minder krachtige maar nog steeds belangrijke - voorspeller voor tevredenheid met de eigen brede welvaart. Het figuur links laat zien dat 75% van de mensen met veel vertrouwen in de overheid tevreden is met de kwaliteit van hun leven en leefomgeving, terwijl 53% van de mensen die weinig tot geen vertrouwen hebben in de overheid tevreden is.

Ervaren brede welvaart naar vertrouwen in de overheid in Noord-Brabant (2022)

Bron: Het PON & Telos - Gecreëerd met Datawapper

Samengestelde maat van ervaren brede welvaart [6]
Om de tevredenheid met het leven (ervaren brede welvaart) te meten hebben we inwoners gevraagd een rapportcijfer tussen 1 en 10 te geven voor in totaal 17 onderwerpen die horen bij de thema's van brede welvaart. Door deze wijze van uitvragen is het mogelijk om ervaren brede welvaart in één samengestelde maat uit te drukken. Deze overkoepelende maat greft een goede eerste indruk van hoe Brabanders overall de brede welvaart in hun eigen leven in het hier en nu ervaren. Degene die een cijfer van 7,6 of hoger scoren horen bij de group tevreden, degenen die lager dan een 5,6 scoren zijn ontevreden en de groep daartussen is deels tevreden.

"Het wantrouwen van inwoners [in de overheid] is niet een probleem maar een symptoom."

Handelen als een betrouwbare overheid

Deze resultaten laten zien hoe belangrijk grip en vertrouwen in de overheid zijn voor een positief ervaren kwaliteit van leven. De overheid kan aan het versterken daarvan een belangrijke bijdrage leveren, namelijk door een betrouwbare overheid te zijn. Wouter Schakel verwoordde dat treffend in gesprek met Movisie: dat gaat niet over het opposeren van het imago van de overheid, maar om het verandéren van haar werkwijze. [7] Immers is het wantrouwen van inwoners niet een probleem maar een symptoom, zoals eerder beschreven in dit magazine. Betrouwbaarheid draait om het vermogen en de motivatie om de belangen van inwoners te behartigen.

De oproep om het menselijk perspectief in beleid- en besluitvorming serieus te nemen wordt dan ook steeds krachtiger. In de publieke beleidscyclus zijn er diverse momenten denkbaar waar aandacht hiervoor essentieel is. Bijvoorbeeld het in beeld brengen van ervaringen en behoeften van inwoners op een bepaald maatschappelijk vraagstuk, het toetsen of de verwachte verandering van mensen wel realistisch is, het mogelijk maken van inwonersparticipatie of het nagaan van de impact van beleid op mensen.

Meer grip door realistische inwonersparticipatie

In tijden van grote maatschappelijke (veranderingsopgaven, zoals de energietransitie of de wooncrisis, is er gegarandeerd sprake van onzekerheid. Alleen wanneer inwoners voldoende grip ervaren, kunnen zij omgaan met een zekere mate van onzekerheid. Daarom is het zinvol om als overheid bij het maken en uitvoeren van beleid in te zetten op het vergroten van de grip van inwoners. Denk bijvoorbeeld aan de formele rechten en feitelijke mogelijkheden van inwoners om invloed uit te oefenen op wat er in hun directe leefomgeving gebeurt. Het zorgvuldig kiezen van realistische en bij het vraagstuk passende vormen van inwonersparticipatie is dan essentieel.

Dit kan bijvoorbeeld ook betekenen dat sommige inwonersgroepen meer gebaat zijn bij klassieke belangenbehartiging door competente volksvertegenwoordigers. De WRR benadrukt hierin de belangrijke taak voor de overheid om te zorgen voor een navigeerbare omgeving voor inwoners. [1] Dit betekent dat de overheid ervoor moet zorgen dat mensen weten wat hun rechten en mogelijkheden zijn, waar zij terecht kunnen als ze daarvan gebruik willen maken, en dat de regels begrijpelijk en dienlijk zijn, en niet zomaar opeens kunnen veranderen.

"Het is best bijzonder dat er in de publieke beleidscyclus nog zo weinig oog is voor de beleefde wereld van inwoners."

De waarde van de beleefde wereld

Een manier om systematisch het perspectief van inwoners mee te nemen in beleid en bestuur is door het inzetten van een structurele inwonerspeiling. We zien dat op steeds meer plekken georganiseerd worden. Waarbij de één gaat voor een eigen panel met inwoners dat regelmatig bevraagd wordt, zet de ander een tweejaarlijks steekproefonderzoek uit onder de inwoners van een gemeente, regio of provincie. Het doel is het ophalen van onder meer ervaringen, houdingen, gedragingen en behoeften van mensen in relatie tot een bepaald onderwerp, vraagstuk, opgave, ontwikkeling, beleid en uitvoering. Om op basis daarvan bijvoorbeeld vraagstukken te agenderen, ontwikkelingen te prioriteren in de beleidsvorming, de uitvoering van beleid te monitoren en de impact van het beleid op inwoners na te gaan.

Een vaak gebruikte korte definitie van de waarde van brede welvaart is 'alles wat mensen van waarde vinden voor een fijn leven'. Dan is het best bijzonder dat er in de publieke beleidscyclus nog zo weinig oog is voor die beleefde wereld van inwoners. Beleidsmakers zullen doorgaans focussen op de feitelijk aanwezige mogelijkheden en zekerheden van mensen en proberen daarop te sturen, bijvoorbeeld door een collectieve groene energievoorziening te faciliteren of door voldoende huizen te bouwen.

Gevoelstemperatuur

De wijze waarop mensen hun mogelijkheden beleven wordt door hen veel minder snel als legitiem aangrijpingspunt voor interventie beschouwd, terwijl dit wel heel waardevol kan zijn. Volgens de WRR worden individuele houdingen en gedrag immers uiteindelijk bepaald door hoe zeker mensen zich voelen, en niet per se door hoe zeker hun omstandigheden objectief gezien zijn. [1] Hilde Blank, lid van het programmaberaad van het Nationaal Netwerk Brede Welvaart, (inspirerende mi) in deze met het onderscheid temperatuur versus gevoelstemperatuur. Veel mensen checken voordat ze op pad gaan in de ochtend het weerbericht voor die dag om te bepalen of en zo ja welke jas passend is bij het weer. Opmerkelijk genoeg wordt in die keuze vaak meer waarde gehecht aan de weergegeven gevoelstemperatuur dan de daadwerkelijke buitentemperatuur.

De provincie Noord-Brabant is de uitdaging aangegaan om ook de beleefde wereld te integreren in haar brede welvaartsbeleid. Dat doet zij bijvoorbeeld door structureel de objectieve en subjectieve gegevens over de kwaliteit van leven en leefomgeving in samenhang te bezien in de Brabantse monitor brede welvaart.

Brabantse monitor brede welvaart - editie 2024

Het doel van deze tweejaarlijkse monitor is om op gestructureerde wijze objectieve en subjectieve informatie verzamelen over de regionale brede welvaartsontwikkeling in Noord-Brabant. Ook tracht het bij te dragen aan het vergroten van inzicht over de samenhang tussen de thema's van brede welvaart. Het eindresultaat van de editie 2024 zal bestaan uit een beeld van de Brabantse brede welvaart met een verdieping op gezondheid en jongvolwassenen en uit vier verder uitgewerkte beelden van de regio's in Noord-Brabant.

De volgende onderzoeksvragen zullen worden beantwoord:

Kwaliteit van leven en leefomgeving
- Hoe staat het met de (ervaren) brede welvaart in Noord-Brabant?
- Zijn er in Brabant noemenswaardige verschillen tussen de aanwezige en beleefde mogelijkheden op de thema's van brede welvaart?

Gezondheid en de omgeving
- Hoe staat het met de (ervaren) gezondheid in Noord-Brabant en hoe verhoudt dat zich tot de andere thema's van brede welvaart?
- In hoeverre zijn omgevingsfactoren zoals sociale contacten, sociale cohesie, veiligheid, groen en natuur van invloed op de ervaren gezondheid?

Jongvolwassenen en hun brede welvaart
- Hoe staat het met de ervaren brede welvaart van jongvolwassenen?
- Hoe ervaren jongvolwassenen hun mogelijkheden op de verschillende thema's van brede welvaart?
- Wat zijn belangrijke onzekerheden van jongvolwassenen voor de toekomst?

Gevolgd door onderzoeksvragen die voor de vier Brabantse regio's apart worden uitgewerkt:

Brede welvaart in de regio
- Hoe staat het met de (ervaren) brede welvaart in de regio?
- Hoe staat het met de aanwezige en ervaren mogelijkheden op de 12 thema's van brede welvaart?

Reflectie op de regio
- Wat vinden inwoners kenmerkend aan de regio en in hoeverre komt dit overeen met het regionale DNA?
- Welke doelen worden nagestreefd en hoe staat de regio ervoor?
- Inhoudelijke verdieping, bijvoorbeeld: Hoe staat het met de sociale samenhang en mate van grip in West-Brabant?

Lees meer over dit onderwerp:

Monitor *Ervaren Brede Welvaart in Brabant*

Foto's: Lala Azizli/Unsplash, Dan Cristian Pădurariu/Unsplash, willes26/Pixabay.

dr. Mariëlle Blanken
Mariëlle is sociaalog en senior adviseur-onderzoeker voor Het PON & Telos. In haar werk spelen transitievraagstukken in het publieke domein een dominante rol. Met name de steeds veranderende verhouding tussen burgers, overheid en maatschappelijk organisaties hebben daarbij haar aandacht.

Verwijzingen

[1] WRR (2023). *Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle.*
[2] Blanken, M., Dingemans, E., Verhoeven, L. & Paenen, S. (2020). *Veranderende Kracht van Brabant. Onderzoek naar veerkracht & actiebereidheid in een bijzondere rijk.* Het PON & Telos.
[3] Van Pelt, M. & Rollak, M. (2023). *Sociaal werken van veerkracht.* Lectorale rede.
[4] Hanlus, S., Schellingerhout, R., Roudijk, M., Van Gerwen, O. & Thewissen, S. (2022). *Vraankering van brede welvaart in de beoordelingssystematiek.* Gezamenlijke publicatie door CPB, PBL & SCP.
[5] Centre for Educational Research and Innovation (2001). *The Well-being of Nations. The Role of Human and Social Capital.* OECD
[6] Blanken, M. & Verhoeven, N. (2023). *Ervaren Brede Welvaart. Hoe Brabanders de kwaliteit van hun leven en leefomgeving waarderen in 2022.* Het PON & Telos.
[7] Wouter Schakel in: Movisie (2023). *Als de overheid betrouwbaar is, komt vertrouwen vanzelf. Naar vertrouwen in een betrouwbare overheid.*

"Ik geloof niet dat iedereen volledig zelfredzaam kan zijn. Ik geloof wel dat we samen redzaam kunnen zijn."

Patrick Vermeulen (Het PON & Telos) in gesprek over vertrouwen met Tweede Kamerlid Esmah Lahlah (GroenLinks-PvdA)

Vertrouwen in de overheid is een ingewikkeld fenomeen waar veel over gezegd en geschreven wordt: hoe komt het dat dat al jaren zo laag ligt? En hoe kan de vertrouwenswaard herstelld worden in een samenleving die, in ieder geval in de beleving van veel mensen [1], steeds verder polariseert?

In Esmahs boek *Wie hebben het over mensen* [2] stelt ze dat dat niet kan zonder dat de overheid vertrouwen heeft in haar eigen burgers. "Voor mij bestaat vertrouwen eruit dat je er ten principiële vanuit gaat dat iemand een beroep op je doet omdat die je nodig heeft. En dat je zonder oordeel luisteret en naast zo'n persoon gaat staan. Dat je gaat helpen, co goed als dat kan."

Een hardnekkig beeld

Zeker als het gaat om mensen die gebruikmaken van het financiële vangnet, ziet Esmah een hoop verondersteldingen. "Dat het je eigen schuld is dat je gebruik maakt van het vangnet. Dat je misschien het systeem wel misbruiken terwijl het gaat om belastinggeld." En dat beeld is best hardnekkig, geeft ze aan. Daardoor lijkt het systeem gestoold op een negatieve redenering. "En dat begint eigenlijk al met het mensen ontzettend moeilijk maken op het moment dat je gebruik moeten maken van het vangnet." Wanneer realiseerde je je dat echt?

Esmah Lahlah
is Tweede Kamerlid voor PvdA-GroenLinks. Eerder was ze participatiefunkelig wethouder in Tilburg, waar ze nog steeds woont. Ze schreef het boek *Wie hebben het over mensen* over haar ervaringen en ideeën.

Patrick Vermeulen
is directeur bestuurder van Het PON & Telos. Hij houdt zich met name bezig met leefomgevings-vragen, sociale samenhang en weerkracht, en participatie. Ook zet hij zich in voor maatschap-pelijke organisaties.

> Je weet het natuurlijk wel. Als je bestuurder bent, maar ook als je een betrokken inwoner bent. Je hebt Groningen, het toeslagenschandaal, de boodschappenaffaire. Je weet echt wel dat het dooreinkt. Maar hoe diep dat doorgaat, daarvoor werd ik grooot door de verhalen van Tilburgers. Tilburgers die gebruikmaken van een uitkering – maar ook daarbuiten - die zich serbeus bezigend voelen. Weten met je hoofd, is overigens niet hetzelfde als het ervaren en voelen met je hele lijf.
>
> **ESMAH**

> Het bijzondere is dat we in ons werk geen ambtenaar tegenkomen die zegt: "Mijn uitgangspunt is dat ik mensen niet vertrouw." Maar ergens in het politiek systeem ontstaat het wel. Eerder noemde Paul van der Heijden het 'de wateroever' [3] – de Angelsaksische wind die sinds de jaren '80 ons sterk heeft beïnvloed. Het idee dat als er iets mis kan gaan, we dat allemaal moeten voorzien en regelen, zodat je je kat niet in de magnetron stopt om die te drogen. Ergens zijn we toch bang dat de anderen iets gaat doen wat niet klopt.
>
> **PATRICK**

Van systeem naar leefwereld

Patrick vraagt zich af of het wantrouwen dat ten grondslag ligt aan zo'n streng systeem meer is dan alleen een gebrek aan vertrouwen.

> Bij wantrouwen gebeurt er iets anders. Het is ook een soort angst die in het intermenselijke verkeer komt.
>
> **PATRICK**

> Bij wantrouwen is je beeld over de andere al gevormd.
>
> **ESMAH**

> Ja, misschien is dat het ook wel. Je staat niet open, je begint vanuit jezelf. Daar zit iets heel goks in, maar in de regelingen nemen we dat vooral vaak als uitgangspunt.
>
> **PATRICK**

> Ik kan bij een heleboel regelingen bedenken waarom men heeft gedacht dat dat goed zou werken. Dat is dan heel erg systemisch, en in de leefwereld pakt dat heel anders uit. Terwijl het heel moei zou zijn als je de waarde van het beleid als uitgangspunt neemt, zonder dat je helemaal blind bent voor het kleine percentage dat willens en wetens misbruik maakt van de situatie. Mensen zeggen dan altijd: "Ja, maar jij bent zo naïef." Ik ben niet naïef, ik probeer het gewoon in verhouding te zien. Maar ik ben idealistisch. Bovendien: we zaait, oogst. Als je vertrouwen geeft, krijg je vertrouwen terug.
>
> **ESMAH**

Een kwestie van vertrouwen

In een eerder magazine schreven we: "Er zijn zo'n 1,2 miljoen Nederlanders die sociaal in de marge leven: relatief weinig meedoen en weinig vertrouwen hebben in de medemens en instanties. En zo'n 600.000 Nederlanders van 16 jaar of ouder kunnen beschouwd worden als 'sociaal uitgesloten!' Het zijn mensen die een achterstand hebben op twee of meer van de vier terreinen: participatie (zoals een keer naar de film kunnen gaan), financieel (hun maatslik het is om rond te komen), toegang tot sociale grondrechten en instituties (ondersteuning bij het vinden van werk bijvoorbeeld), en normatieve integratie (de mate waarin je je aan algemene normen en regels houdt, zoals het kopen van een kaartje in het openbaar vervoer." Een stap naar een systeem gebaseerd op vertrouwen is volgens Esmah van groot belang. Maar hoe ziet dat er precies uit?

> De samenleving gaat nu heel erg uit van zelfredzaamheid. Dat iedereen elke hulpvraag zelf kan stellen en, dat niet met een beetje begeleiding, komt op de plek waar die moet zijn. Dat is goed en zouden we zoveel mogelijk moeten aanmoedigen en aanjagen. Maar ik geloof niet dat iedereen volledig zelfredzaam kan zijn. Ik geloof wel dat we als samenleving samen redzaam kunnen zijn.
>
> **ESMAH**

Ze legt verder uit dat de overheid als 'vindplaats' dient: mensen die niet zelfredzaam zijn, doen vroeg of laat een beroep op de overheid. "Als de regels landelijk goed geregeld zijn, kun je vervolgens het gesprek aangaan. Met vragen als: "Oh, je hebt je bij me gemeld. Hoe gaat het met je? Wat is er gebeurd? Vertel je verhaal." - om vervolgens een tijdje met die persoon mee te lopen en te kijken wat er nodig is om naar perspectief te gaan."

> Je moet in ieder geval zorgen dat dat bestaansminimum voldoende is om daar niet extra zorgen en stress van te ervaren. Want als dát eenmaal begint, zit je in een spiraal naar beneden.
>
> **ESMAH**

> Het risico is dat mensen alleen maar bezig zijn met overleven.
>
> **PATRICK**

> Precies. Als je écht uitgaat van vertrouwen en mensen helpen, dan weet je dat financiële zorgen een enorme impact hebben op het leven. Dus je zorgt dat het vangnet voldoende is om mee rond te kunnen komen, waardoor mensen rust ervaren. Je gaat uit van een waardig bestaan, dat betekent dat je er gewoon echt toe doet en op een waardige manier kunt meedoen. Dus ook het bloemetje op tafel (x), ook een keer een lijpe kunnen halen in de zomer - het is niet een primaire levensbehoefte, maar ik vind dat er wel degelijk bij horen.
>
> **ESMAH**

"Je zou bijna vergeten hoeveel mooie dingen dagdagelijks gebeuren in gemeenten. Die voorbeelden zouden we eigenlijk ook veel meer moeten uitventen en laten zien."

Ver-van-mijn-bed-show

Patrick benoemt ook dat vertrouwen teerichtingsverkeer is: een overheid met vertrouwen in inwoners garandeert geen inwoners met vertrouwen in de overheid. Over het Zeeuwse derp waar hij opgroeide: "Als er iets was, dan deden we het samen. En als er dan bijvoorbeeld een politieagent langkwam of een wethouder, dan zeiden wij precies wat hij wilde horen. Dus als die weg was, dachten we "Ja, laat maar doen.""

> Ik herken dat nog steeds in onze samenleving, zij het meestal in andere vormen. In ons buurthuis (de Stadtuin Theresia, waar Patrick voorzitter van is, red.) stelde ik voor de gemeente vragen om bij te springen. De reactie van de vrijwilligers was negatief: "Dat doen we zelf wel." Gemeente en gemeenschap zijn niet één. Mensen voelen een afstand tot hun eigen instituten, terwijl vanuit bijvoorbeeld de gemeente wel het contact wordt gezocht."
>
> **PATRICK**

> Ik ben ook opgegroeid in zo'n volkswijk, waarin er veel armoede was. De problemen van de dén waren de zorgen van ons allemaal, en anderssom. De politiek en de gemeente waren een ver-van-mijn-bed-show, dus ik ben ook niet opgegroeid in die instituties. De inwoner komt natuurlijk wel op allerlei manieren in contact met een overheid, vaak lokaal. Dan is dát je manier om te laten zien dat je heel laagdrempelig bent, dat je nabij bent.
>
> **ESMAH**

Dat roept vragen op over de rol van bijvoorbeeld een gemeente. Zo wilde Esmah in haar tijd als Tilburgse wethouder aanbieden bij mensen die gebruik maakten van het sociaal/financiële vangnet, om te kijken wat ze voor hen kon betekenen. In de gemeenteraad volgde toen discussie: er is veel wantrouwen, moet de gemeente dit wel doen?

> Ik heb toen heel erg geploit om het in ieder geval te proberen. We moeten nabij zijn, maar dat betekent investeren. Dat betekent langdurige aanwezigheid. En de politiek is vluchtig - elke 4 jaar is er weer een andere club en vaak een (net) andere koers. Dat helpt niet.
>
> **ESMAH**

De bubbel doorprikken

Nabij de inwoner komen is sowieso moeilijker, en volgens Esmah heeft dit stark te maken met individualisering.

> Men kijkt vaak niet verder dan de eigen bubbel. Soms gebeurt er iets waardoor iedereen elkaar weer even vastbindt, maar veel te weinig.
>
> **ESMAH**

> Jij zegt dat, maar ik blijf altijd twijfels bij houden bij die stelling. We hebben [bij bubbel-vorming] last van social media, maar dat zijn niet mensen met bubbels die elkaar opzoeken. Dat is een medium dat ervoor zorgt dat je in bubbels geraakt. Het algoritme doet daar heel veel in.
>
> **PATRICK**

> Ik heb het gewoon over het feit dat, als je gaat kijken naar ons schoolsysteem waarin kinderen in groep 8 al een advies krijgen, vervolgens uitstromen en elkaar niet meer tegenkomen.
>
> **ESMAH**

> Dat klopt. De musical is het laatste moment dat mensen met een verschillende vervolgopleiding echt samen zijn.
>
> **PATRICK**

> Dus dáár creëren we al bubbels. Als je dan ook nog allerlei stress en sores hebt, trek je je nog meer terug. Ik vind het echt pijnlijk om te erkennen dat er, in Tilburg maar ook in heel wat andere steden, mensen zijn waters wereld zo klein is, dat ze niet verder komen dan hun straat of hun buurt. Ontmoeting is zo ontzettend belangrijk.
>
> Voor vertrouwen is het ook erg belangrijk dat je je herkent in de mensen die voor je werken. In de politiek en ambtelijk. Terwijl de bevolkgile diversiteit in representatie vaak ontbreekt. Ik weet nog met mijn afscheid hier, toen zeiden mensen, "het is onze Esmar". Dat is eigenlijk het grootste compliment.
>
> **ESMAH**

Den Haag

Inmiddels is Esmah Tweede Kamerlid, een plek die op een hele andere manier verband houdt met het vertrouwen in de overheid. Vaak wordt naar Den Haag gewezen, waar het politieke debat regelmatig een harde toon aannemt. Dat is toch waar mensen naar kijken: de leiders van het land. Mensen maken zich daar ook zorgen over [1]. Tegelijkertijd kun je je als politicus soms moeilijk aan ontrekken: het debat vraagt om duidelijkheid over waar je staat.

> Als je mij vraagt, 'wat heeft je het meest bezig gehouden het afgelopen jaar?', dan is dat vooral daarmaar zoeken. Hoe ga ik nou politiek bedrijven op een manier dat je hand op de inhoud bent, maar de mens erachter of de partij erachter niet afwijst?
>
> Laatst zei ik al tegen journalisten: het gaat bar weinig over de inhoud. Hoe groter de ophef, hoe meer aandacht. Dus we houden elkaar ook vast in een soort systeem waarin ophef creëren loont. Ik wil daar niet aan meedoen, dus daarom denk ik weer hard op de inhoud, zacht op de relatie. Ik ga met iedereen koffie drinken. Echt met iedereen die daar open voor staat.
>
> **ESMAH**

Maar hoewel het grootste deel van haar werk zich nu in Den Haag afspeelt, haalt ze veel energie uit de dagen dat ze op werkbezoek kan in het land.

> Het mooie is dat ik niet alleen maar het voorbeeld vanuit Tilburg ken, waar ik heel positief ben. Ik kom nu overal en ik ben echt ze vaak mensen tegenkomen waarvan ik denk: had ik dit maar geweten. "Dit is een goed voorbeeld, oh, dit is mooi!" In de samenleving gebeuren er echt ontzettend goeie dingen, mooie dingen. Maar wat dominneert is natuurlijk het landelijke voorbeeld - polarisatietonterik is een verdienstmodel geworden, en dat moeten voeden we ook het wantrouwen, de afstand. Want ja, dat is wat iedereen ziet. En je zou bijna vergeten hoeveel mooie dingen dagdagelijks gebeuren in gemeenten. Die voorbeelden zouden we eigenlijk ook veel meer moeten uitventen en laten zien. Dat het kán. Dat het helemaal geen utopie is, dat het ook niet naïef is, maar dat er veel goede dingen gebeuren.
>
> **ESMAH**

En hoe die move naar de Tweede Kamer nou bevalt na een jaar?

> Als je me vraagt "hoe is het in Den Haag?", dan is mijn eerste reactie "Het is geen Tilburg". Maar ik zit wel precies waar ik moet zijn. Ik heb er geen moment spijt van gehad.
>
> **ESMAH**

Interview door Mirjik Dierick.

Portret Esmah Lahlah door Roos Pierson.

Overige foto's door Youssef Naddam/Limpitsch, Myriam Omsz/Limpitsch.

Verwijzingen

[1] SCP (2022). *Driekwart van de Nederlanders denkt dat polarisatie toenemt.*

[2] Lahlah, E. (2024). *We hebben het over mensen.* Uitgeverij De Geus.

[3] Van der Heijden, P. (2004). *Wateroever: van werkkamervisvlend naar zandenfhouderomscht.* Balans Uitgeverij.

[4] Het 'bloemetje op tafel' werd in 1969 door toenmalige minister Marga Klompé opgevoerd als symbool voor een waardige, rechtvaardige bijstand, toen de Algemene Bijstandswet ingevoerd werd.

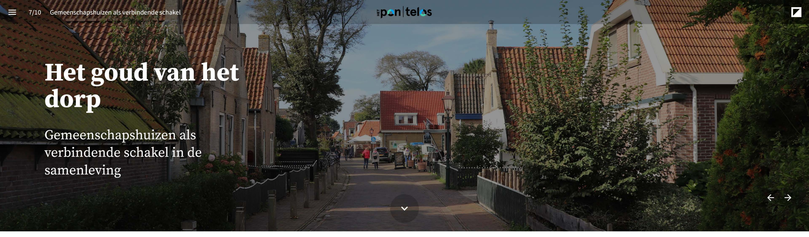

Het goud van het dorp

Gemeenschapshuizen als verbindende schakel in de samenleving

Gemeenschapshuizen vormen een belangrijke basisvoorziening voor de kwaliteit van (samen)leven; ze vervullen een brede maatschappelijke rol in het dorp, de wijk of de buurt. Toch hebben veel gemeenschapshuizen het lastig: het is soms moeilijk om de exploitatie rond te krijgen of genoeg vrijwilligers te vinden. Om hun rol goed te vervullen hebben gemeenschapshuizen steun en vertrouwen nodig vanuit twee plekken: de buurt én het gemeentehuis.

'Een fijne laagdrempelige accommodatie bieden voor sociale, culturele en maatschappelijke initiatieven en een plek zijn waar dorpsbewoners elkaar ontmoeten en activiteiten met elkaar kunnen ondernemen.' Dit is de definitie van een 'gemeenschapshuis' zoals gemeente Bernheze dat onlangs verwoordde in haar herijkte gemeenschapshuizenbeleid.

Het gemeenschapshuis is een centrale ontmoetingsplek in een dorp, wijk of buurt. In een gemeenschapshuis wordt samengewerkt, samen gevierd en worden samen met inwoners, verenigingen en maatschappelijke organisaties activiteiten opgezet en uitgevoerd. Inwoners kunnen er terecht voor en breed scala aan activiteiten op het gebied van cultuur en ontspanning, maar ook sport- en bewegingsactiviteiten en educatie. In het gemeenschapshuis ontmoeten jong en oud elkaar. Het is de plek voor sociaal contact en waar mensen mee kunnen doen in de samenleving.

Een verschuivende rol

We zien tegelijkertijd dat veel gemeenschapshuizen het lastig hebben. Vaak zijn ze gevestigd in oude, (te) grote gebouwen die nodig aan verduurzaming toe zijn. De ruimtes zijn onvoldoende functioneel, het is lastig om vrijwilligers te vinden en de vrijwilligers die er zijn, zijn veelal op leeftijd. Dit heeft er ook mee te maken dat de rol van het gemeenschapshuis aan het verschuiven is. Waar veel gemeenschapshuizen eerder rondkwamen van ruimteverhuur aan verenigingen en organisaties en de opbrengsten van de baromzet, maken ze steeds vaker een beweging richting het bieden van een huiskamer voor het dorp, de wijk of de buurt. Een plek waar ook de jeugd elkaar kan ontmoeten en mensen die kwetsbaar zijn terecht kunnen voor opvang, ontwikkeling of gewoon een praatje. Dit vraagt om nieuwe en andere activiteiten en een ander financieringsmodel met ruime openingstijden, en waarbij het mogelijk is een gratis of goedkoop kopje koffie aan te bieden en ruimte beschikbaar te stellen zonder hiervoor huur in rekening te brengen.

> "Een gemeenschapshuis is een plek van en voor de samenleving, met de voeten in de klei en geworteld in het dorp, de buurt of de wijk."

Gemeenschapshuis, inwoners en gemeente hebben elkaar nodig

Gemeenschapshuizen leveren een belangrijke bijdrage aan maatschappelijke opgaven van gemeenten, zoals eenzaamheid, armoede en (mentale) gezondheid, maar het gemeenschapshuis is geen gemeentelijke uitvoeringsorganisatie. Een gemeenschapshuis is een plek van en voor de samenleving, met de voeten in de klei en geworteld in het dorp, de buurt of de wijk. Het eigenaarschap en de verantwoordelijkheid van het beheer ligt in principe bij het bestuur van het gemeenschapshuis, dat veelal bestaat uit vrijwilligers. Zij hebben daarbij de inwoners nodig voor draagvlak en inzet van vrijwilligers voor het ontvangen van gasten en het organiseren van activiteiten. Maar ook is de gemeente nodig voor ondersteuning en het faciliteren van de vrijwilligers. Het gemeenschapshuis kan de brede maatschappelijke rol alleen pakken als beide lijnen goed lopen en partijen goed samenwerken met elkaar. Wederzijds vertrouwen tussen bestuur van het gemeenschapshuis en inwoners enerzijds en gemeenschapshuis en gemeente anderzijds is hiervoor een belangrijke voorwaarde.

Al jaren doen we vanuit Het PON & Telos onderzoeken en projecten die de waarde en het belang van de dorps- en buurthuizen benadrukt en hen tot bloei laat komen. In de projecten helpen we gemeenschapshuizen en gemeenten om samen met de inwoners toe te werken naar een bredere maatschappelijke rol van het gemeenschapshuis.

Raderen van betrokkenheid

In de huidige samenleving wordt verwacht dat mensen 'actief participeren' of/wel de beeldheid en het vormogen hebben om deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren.

In onze gemeenschapshuizen 2.0-trajecten zetten we in op het versterken van drie verschillende vormen van participatie:

1. Meedoen (maatschappelijke participatie)
Hierbij gaat het om de mate waarin mensen actief meedoen in de samenleving, zoals bijvoorbeeld contacten die mensen hebben in de buurt en met familie, deelnemen aan activiteiten en het verenigingsleven, het verrichten van (vrijwilligers)werk, et cetera.

2. Meedenken (beleidsparticipatie)
Dit betreft een vorm van participatie waarbij de overheid of een organisatie aan zet is en inwoners vraagt om mee te denken of praten over het beleid of bij de uitvoering van een project. Ook adviesraden zoals een dorpsraad of klankbordgroep en het invullen van een vragenlijst behoren tot deze vorm van participatie.

3. Zelf doen (maatschappelijk initiatief)
Hierbij nemen (samenwerkingsverbanden van) inwoners zelf het heft in handen om een plan te maken of initiatief te realiseren met een maatschappelijk doel. Voorbeelden zijn het gezamenlijk onderhouden van het openbaar groen, het inrichten van een speeltuintje of het voeren van actie voor een verkeersveilige straat. Maar het gaat ook om het aanpakken van maatschappelijke vraagstukken zoals de zorg, energietransitie of de aanleg van glasvezelnetwerk. Dit zien we steeds vaker gebeuren in de vorm van coöperaties. Ook het zelf organiseren van activiteiten voor de buurt en het beheren van een sport- of maatschappelijke accommodatie zijn voorbeelden van maatschappelijk initiatief. In dit participatieveld zijn de burgers aan zet en heeft de gemeente een faciliterende rol. Als men spreekt over overheidsparticipatie heeft men het over deze vorm van participatie.

Elk van deze velden heeft een eigenstandige dynamiek, maar zij brengen ook elkaar - als een soort raderen - in beweging.

> "Sommige deelnemers komen tijdens een dialoogsessie pas voor het eerst in het gemeenschapshuis. Dan komen ze er pas achter dat er activiteiten plaatsvinden waarin zij ook zelf geïnteresseerd zijn."

Het gemeenschapshuis en de inwoner

In onze gemeenschapshuizen 2.0-trajecten richten we ons op de verbinding en het versterken van de samenwerking en vertrouwen tussen gemeenschapshuis en inwoners. In deze trajecten brengen we de drie raderen van betrokkenheid in beweging, waarbij deze ook elkaar weer versterken.

We nodigen breed de inwoners en verenigingen van het betreffende dorp, wijk of buurt uit voor een dialoogsessie. Ook maatschappelijke organisaties en ambtenaren en bestuurders van de gemeente worden actief gevraagd deel te nemen. Doel hiervan is enerzijds om in kaart te brengen hoe het gemeenschapshuis de bredere maatschappelijke rol kan vervullen. Welke activiteiten en faciliteiten kunnen worden toegevoegd zodat laagdrempelig ontmoeten wordt gestimuleerd en alle inwoners (zowel jong als oud, vitaal en kwetsbaar, rijk en arm) een plekje kunnen krijgen in het gemeenschapshuis en kunnen meedoen in de samenleving?

Anderzijds is het doel van de dialoogsessie om het eigenaarschap van de gemeenschap bij het gemeenschapshuis te versterken. Daarom laten we inwoners, verenigingen en maatschappelijke organisaties zelf meedenken over wat de maatschappelijke rol van het gemeenschapshuis zou kunnen zijn en welke acties hiervoor ondernomen kunnen worden. Hierdoor voelen de deelnemers zich meer betrokken bij en medeverantwoordelijk voor het reilen en zeilen van het gemeenschapshuis. Dit creëert gevoel van eigenaarschap en zet inwoners aan om de - door hen zelf bedachte acties - ook zelf op te pakken en nieuwe initiatieven te ontplooien (maatschappelijk initiatief). Sommige deelnemers komen tijdens de dialoogsessie pas voor het eerst in het gemeenschapshuis. Daar komen ze er achter dat er activiteiten plaatsvinden waarin zij ook zelf geïnteresseerd zijn.

Het gemeenschapshuis en de gemeente

Uit de dialoogsessies komen veel ideeën en acties naar voren hoe het gemeenschapshuis haar maatschappelijke rol kan versterken. Veel ideeën en acties kan het bestuur samen met de inwoners zelf oppakken, maar voor diverse acties is ook ondersteuning nodig van en samenwerking met de gemeente en de maatschappelijke partners in het dorp of de wijk.

Onlangs heeft Het PON & Telos in opdracht van 't Heft, de koepel van gemeenschapshuizen in Brabant, een onderzoek gedaan naar de ondersteuningsbehoefte van gemeenschapshuizen in Noordoost-Brabant. Hieruit blijkt dat gemeenschapshuizen met name behoefte hebben aan hulp bij verduurzaming en aanpassingen in het gebouw, het rond krijgen van de personele bezetting, het versterken van kennis en vaardigheden van bestuur en vrijwilligers en het betrekken van inwoners en in beeld brengen van de behoeften van de wijk of het dorp (vraaggericht werken).

Op basis van het onderzoek organiseerde 't Heft op 7 oktober jl. een werkconferentie met de gemeenschapshuizen, gemeenten en maatschappelijke partners uit Maashorst, Bernheze, Oss, Land van Cuijk, Boekel en Meierijstad. Hierin formuleerden de partijen met elkaar allerlei (concrete en minder concrete) acties om vanuit een regionaal netwerk invulling te geven aan de ondersteuningsbehoefte van de gemeenschapshuizen in de regio. Als partijen met elkaar om de tafel zitten, komen er al snel ideeën naar boven. Bijvoorbeeld kennisuitwisseling tussen vergelijkbare gemeenschapshuizen binnen de regio of tussen ambtenaren om ervaringen te delen en te zien hoe anderen de invulling van het gemeentelijke gemeenschapshuizenbeleid vormgeven.

> "Samen aan de slag zijn zorgt voor vertrouwen en onderling vertrouwen zorgt weer voor een sterkere samenwerking."

Verbinding, vertrouwen en eigenaarschap

Door als bestuur van het gemeenschapshuis in gesprek te gaan met de samenleving (inwoners, verenigingen, maatschappelijke organisaties uit het dorp, de wijk of de buurt) en rondom concrete vragen met elkaar in dialoog te laten gaan, creëer je verbinding en ontstaat een basis voor vertrouwen in elkaar. Inwoners kunnen op een informele manier kwijt wat hun beeld is bij het gemeenschapshuis en zien met welke bevloegenheid en inzet het bestuur probeert het gemeenschapshuis zo goed mogelijk te organiseren. Tegelijkertijd voelt het bestuur zich gesteund door de bereidheid van inwoners om met hen mee te willen denken. Doordat inwoners en bestuur met elkaar in gesprek zijn, ontstaat een basis van vertrouwen en een gedeeld gevoel van eigenaarschap.

De ervaring leert dat dit ook geldt voor het vertrouwen en de samenwerking tussen de besturen van gemeenschapshuizen en de gemeente. Vertegenwoordigers van de overheid kunnen aansluiten bij bijeenkomsten van de gemeenschapshuizen of zelf het gesprek met de gemeenschapshuizen initiëren. Elkaar spreken en elkaar leren kennen is een belangrijke basis voor vertrouwen. Door te luisteren en dieper door te vragen, wordt de afstand tussen de partijen verkleind en ontstaat het gevoel dat gemeente, inwoners, gemeenschapshuis en maatschappelijke organisaties bij elkaar terecht kunnen voor zaken die hen aan het hart gaan. Samen aan de slag zijn zorgt voor vertrouwen en onderling vertrouwen zorgt weer voor een sterkere samenwerking.

Als gemeente moet je de verantwoordelijkheid voor het dagelijks bestuur van het gemeenschapshuis bij het bestuur en de inwoners durven leggen (en dus vertrouwen hebben in je inwoners). Tegelijkertijd moeten gemeenschapshuizen de verantwoordelijkheid ook durven nemen. Daarbij moet het bestuur van het gemeenschapshuis enerzijds vertrouwen hebben in de inwoners en daar verantwoordelijkheden neer durven leggen en anderzijds ook als partner samenwerken met gemeente en andere organisaties. Wanneer er eigenaarschap is vanuit de inwoners en het bestuur, er vertrouwen is vanuit de gemeente richting het gemeenschapshuis en vice versa, en het gemeenschapshuis fungeert als een centrale plek waar inwoners, organisaties en verenigingen elkaar laagdrempelig kunnen ontmoeten, dan kan het gemeenschapshuis oprecht 'het goud van het dorp' worden genoemd.

Lees meer over dit onderwerp:

Informatie over **Het Gemeenschapshuis 2.0**

Foto's: Julia Taubitz/ Unsplash, Joyce Huis/ Unsplash, Joyce van Belkom, Noni Williams/ Unsplash.

Aangeveiligd met eigen foto's van bijeenkomsten.

Ir. Jolanda Luijten
Jolanda is adviseur-onderzoeker bij Het PON & Telos, waar ze de verbinding opzoekt tussen de inzet van bewoners, instellingen, organisaties en de overheid.

drs. Madelon van Duren
Madelon is adviseur-onderzoeker bij Het PON & Telos. Met haar journalistieke en antropologische achtergrond heeft ze een grote voorliefde voor kwalitatief onderzoek.

De kracht van verbinding

Manuela, Olga, Marjolein en Cor maken het verschil voor mensen in de buurt. In een tijd waarin dat overheden niet altijd goed lukt. Ze zijn de belichaming van een 'veerkrachtige, inclusieve en zorgzame samenleving'. Als sociale vlinders hebben ze veel contacten, zien ze mensen voor wie ze zijn, doorvoelen ze wat hen bezighoudt, weten ze hen samen te brengen en hebben ze de kracht voor mensen op te komen en hen te helpen. Deze actieve inwoners verbinden niet alleen, maar zorgen ook voor verbondenheid. Ze maken de buurt.

Volgens Herman Tjeenk Willink is de publieke ruimte, waarin inwoners initiatief kunnen ontplooien, het fundament van de democratie: '*Geen vertegenwoordigende democratie zonder maatschappelijke democratie*'. In zijn – actueler dan ooit – betitelde boek 'Kan de overheid crises aan?', geeft de Minister van Staat zijn visie op de relatie tussen overheid en inwoners en wat hij denkt dat nodig is om deze te herstellen. Hij houdt onder meer een pleidooi voor meer aandacht voor wat ons bindt en een 'actieve burgersamenleving' waarin inwoners zich inzetten voor publieke belangen. Die actieve burgersamenleving is extra van belang voor inwoners die zich politiek niet vertegenwoordigd of zich in de steek gelaten voelen.

Ook Femke Kaulingfreks en Kelly Matthijssen benadrukken in hun paper Gemene delers, gepubliceerd in het kader van onderzoeksprogramma *Crafting Resilience* (zie kader), hoe belangrijk het is om van onderop te bouwen aan collectiviteit, en de groeiende ongelijkheid en kloof tussen overheid en burgers te beantwoorden met sociale verandering die door de inwoners zelf gewenst is. [1] Volgens hen biedt een hernieuwde focus op gemeenschapskracht (collectiviteit) in plaats van eigen kracht (de geïndividualiseerde burger) een aanknopingspunt voor het verminderen van de ervaren afstand tussen inwoners en de overheid, met name voor gemarginaliseerde groepen die de overheid wantrouwen. Juist als die gemeenschapskracht wordt ingezet om zeggenschap vanuit inwoners te stimuleren.

Crafting Resilience

Het PON & Telos is kennispartner van het onderzoeksprogramma Crafting Resilience, waarin onderzoek wordt gedaan naar nieuwe relaties tussen overheid en burger. In een *community of practice* bespreken mensen uit de wetenschap en de praktijk wat deze nieuwe inzichten kunnen betekenen.

Lees meer

Een vernieuwde democratische relatie

Hoewel de waarde van een actieve burgersamenleving wordt gedeeld, is op het vlak van verbinding en sociale samenhang wel verandering nodig om tot een 'veerkrachtige, inclusieve en zorgzame samenleving' te komen. En dat werd ook erkend door het vorige kabinet. Zo werkte het Ministerie voor Welzijn en Sport vorig jaar – weliswaar primair binnen de context van de druk op de zorg – aan het idee om de sociale basis in gemeenten te versterken, vanuit de verschillende zorgakkoorden en programma's. [2] Deze met overheidssteun te versterken sociale basis omvat drie sferen; de inwoner en diens sociale netwerk, de (in)formele netwerken in de wijk en de institutionele basis (toegankelijke voorzieningen zoals buurthuizen, bibliotheken en sociaal werk). Een verandering naar een veerkrachtige samenleving vraagt dus om het versterken van deze drie sferen en de samenhang daartussen.

Om gemeenten, die vanaf 2024 een beleidsvisie sociale basis dienen te hebben, te ondersteunen, ontwikkelden kennisinstituten Movisie en het Verwey-Jonker Instituut een verandertheorie met vooropgestelde ambities. Zo is het stimuleren van ontmoeting, ontplooiing en zingeving een impuls voor samenlevingsopbouw gericht op verbinding tussen (groepen) inwoners. Naast het versterken van gemeenschappen via ontmoeting tussen inwoners, is ook participatie en het realiseren van zeggenschap vanuit de behoeften van inwoners een belangrijk onderdeel. En juist vanuit de ruimte waar inwoners zelf bepalen en initiatieven ontplooien - naast overheid gestuurde verandering - ligt de kans om een vernieuwde democratische relatie tussen overheid en inwoners vorm te geven die uitgaat van gelijkwaardig partnerschap en participatieve besluitvorming.

Bubbels en breuklijnen

In het onderzoeksproject dat Het PON & Telos in samenwerking met BrabantKennis uitvoerde, zochten we naar betrokken inwoners in wijken en dorpen die van onderop activiteiten initiëren en faciliteren, voor de inwoners en met de inwoners. We portretteerden vier Brabanders die ieder op hun eigen manier bijdragen aan het vormen van gemeenschappen en het werken aan sociale verandering. We noemen hen bruggenbouwers, omdat ze de relatie tussen overheid en inwoners, en inwoners onderling, weten te maken en te verstevigen.

Deze bruggenbouwers zijn mensen die de vaardigheden, lokale kennis en sociaal netwerk hebben om mensen en vraagstukken met en aan elkaar te verbinden. Ze zetten zich in voor anderen vanuit een gedrevenheid en positieve energie. Zo is er sinds Olga in de bibliotheek van Helmond werkt een sectie met 500 Poolse boeken, organiseert ze een taalcafé en maakt ze daarmee de bibliotheek een stuk toegankelijker voor Pools-sprekende inwoners van de stad. Door Cor heeft het kleine dorp Gassel een levendig gemeenschapshuis dat gerund wordt door inwoners zelf, met voorzieningen, zoals een bakker en een lunchroom waar scholieren met een visuele beperking werkleerervaring opdoen en dorpsbewoners elkaar kunnen blijven ontmoeten. Manuela bestiert een goedlopend kledinguitgiftepunt in de omgebouwde garage van een hoogbouwflat in Tilburg Noord, waardoor mensen in armoede, zonder formulieren of moeilijke vragen, met een stapel winterkleding meteen geholpen zijn. En Marjolein zorgt ervoor dat de stem van de jongeren wordt meegenomen in de lokale politiek van Bergen op Zoom, zodat online veiligheid op social media een agendapunt in de gemeenteraad kon worden.

Deze tastbare activiteiten, dichtbij mensen in de buurt en met directe impact, zorgen voor positieve ervaringen van contact. Mensen voelen zich gezien en erbij horen. De kracht van bruggenbouwers reikt echter verder; de initiatieven geven ook ervaringen van zeggenschap over het eigen leven, over hun inzet en de buurt. Via contacten met gemeenteambtenaren en uitvoeringsorganisaties, zoals het welzijnswerk, landt deze kennis vervolgens ook bij de institutionele basis. Vanuit deze ervaringen, geworteld in nabijheid en menselijke maat, worden de drie sferen in de sociale basis gevoed. Bruggenbouwers zijn daarmee onmisbare schakels, niet alleen voor de maatschappelijke maar uiteindelijk ook voor de representatieve democratie.

Lees meer over dit onderwerp:

***Publicatie* Bruggenbouwers: portretten van verbinding (i.s.m. BrabantKennis)**

***Publicatie* Buurtverbinders in Tilburg-Noord**

Foto's: Katja Nagelkerke, Joyce van Belkom.

dr. Marleen van der Haar

Marleen is senior adviseur-onderzoeker met een achtergrond in culturele antropologie. Dat zorgt ervoor dat ze in haar onderzoek betekenisgeving en framing een centrale plek geeft.

Verwijzingen

[1] Kaulingfreks, F. & Matthijsen, K. (2024). *Gemene delers. Theoretische verkenning van community development.*

[2] Van Ooijen, M. & Helder, C. (2024). *Kamerbrief over aanpak Sociale Basis inclusief Mantelzorgagenda 2023-2026.*

Bouwen aan vertrouwen

Een handreiking voor beleid en bestuur

De onderzoeken en voorbeelden in dit magazine laten opnieuw zien dat het organiseren van vertrouwen tussen inwoners en (overheids)organisaties niet simpel is. De spreekwoorden snijden hout; zoals 'vertrouwen komt te voet en gaat te paard'. Een misstap in de vertrouwensband kan dan gevaarlijk worden. Kom je je afspraken niet na of luister je niet naar de noden van de ander, ben je al snel voor langere tijd 'de gebeten hond'. Betrouwbaarheid is daarin zeker voor overheden een sleutelwoord.

Transparant en duidelijk zijn en laten zien waarom je bepaalde keuzes maakt. Uitleggen waarom de kloppen of eerlijk/rechtvaardig zijn. Dan nog zullen er inwoners zijn die het niet met deze keuzes eens zijn en krijg je niet iedereen altijd 'mee'. Maar voor datgene wat binnen jouw vermogen ligt, helb je dan in ieder geval een belangrijke stap gezet. Een overheid kan overigens alleen aan vertrouwen werken als ze zelf vertrouwen heeft, vertrouwen in de inwoners dat zij in principe het goede voor hebben. De inwoners in zichzelf dat zij het goed doet. Dat het in beide opzichten vreselijk mis kan gaan zagen we in Nederland o.a. bij de Toeslagenaffaire: een direct gevolg van fraude bij een kleine groep mensen (de 'Bulgarenfraude') en een overreacte van de overheid. Zoals de waard is vertrouwt hij zijn gasten. En andersom.

Berichtgeving is nog geen communicatie

Vertrouwen kan niet zonder contact. Zeker in ons social media tijdperk, is communicatie cruciaal. De macht van social media mag niet onderschat worden [1] en overheden kunnen niet meer zonder een goede mediastrategie [2]. Een strategie die in praktijk vaak gericht is op uitleggen en voorlichting geven. Zo komt informatie vaak niet helemaal aan, wordt niet begrepen of op zichzelf al niet vertrouwd. Communicatie is een proces waarbij de mening over een ander (of over bijvoorbeeld maatregelen van de overheid) uit meer bestaat dan wat op social media door de overheid wordt vergezeld. Mensen krijgen op social media allerlei impulsen, vooral uit de eigen bubbel. Zonder het te willen versimpelen: daar liggen ook de sleutels voor contact. Contact dat belangrijk is voor het organiseren van vertrouwen. Online influencers die door de overheid worden ingezet en - op kleinere schaal - offline buurtverbinders, kunnen het gesprek tussen mensen en overheden op gang helpen brengen. Het is niet dat mensen daar niet voor open staan. Terwijl extremen veel aandacht krijgen, is de grootste groep mensen nog altijd op zoek naar nuance en perspectief. Zodra de ander een geoicht krijgt, is er contact tussen instanties en mensen en begint het gesprek.

"Beleidsparticipatie heeft een positief effect op het vertrouwen van burgers in het openbaar bestuur"

Betrokkenheid: meedenken, meedoen en zelf doen

Alweer ruim tien jaar geleden schreef de WRR het rapport 'Vertrouwen in burgers' (2012) [3] waarin de verweverwheid tussen vertrouwen en wederzijdse betrokkenheid mooi wordt omschreven (p. 7): "Om betrokken te zijn moeten burgers 'hun' democratische instituties vertrouwen, maar tegelijk kritisch willen en kunnen volgen. Ze moeten ook elkaar vertrouwen, omdat ze elkaar voor het verwerkelijken van gedeelde doelen nodig hebben. Op hun beurt moeten beleidsmakers de burgers willen vertrouwen door hen de ruimte te bieden voor betrokkenheid." Het onderzoek laat zien - zoals vele onderzoeken die daarna kwamen - dat betrokkenheid vereist dat gedacht wordt vanuit inwoners zelf.

Betrokkenheid van inwoners kan vile vormen aannemen, gaande van lid zijn van een vereniging, actief zijn in je eigen buurt, tot en met meedenken over de aanleg van een nieuwe weg en organiseren van een evenement. Mede gebaseerd op de genoemde WRR studie maken we een onderscheid in 'drie vaderen van betrokkenheid waarbinnen inwoners zich bewegen': maatschappelijke participatie (meedoen), beleidsparticipatie (meedenken) en maatschappelijk initiatief (zelf doen). Deze drie soorten participatie zijn nauw met elkaar verbonden en brengen elkaar in beweging. De geesten zijn niet altijd scheep en zeker voor inwoners zelf lopen de velden in elkaar over, maar voor beleidsmakers is het onderscheid belangrijk omdat het een verschillende rollen en verantwoordelijkheden gaat. En een verschillende dynamiek.

Wil je meer weten over de raderen van betrokkenheid? Lees in ons artikel over gemeenschapshuizen hoe deze ingezet kunnen worden in de praktijk.

Slimme participatie geeft vertrouwen vorm

We zoomen hier in op beleidsparticipatie door inwoners. Beleidsparticipatie is geen garantie voor vertrouwen, maar heeft tegelijkertijd - vooral binnen een breder gedragen cultuur van weliwillendheid en responsiviteit - een positief effect op het vertrouwen van burgers in het openbaar bestuur [4].

Ruimte bieden voor participatie begint bij het formuleren van het doel en de functie ervan. Het is belangrijk om bewust te zijn van de doelen waarvoor beleidsparticipatie wel en niet ingezet kan worden. In welke fase van de beleidscyclus wil je inwoners betrekken? Welke keuzes zijn nog open? Wie betrek je, in welke vorm en onder welke voorwaarden? En als het gaat om het maken van keuzes en besluitvorming; hoe worden de uitkomsten van een participatieproces gewogen en meegenomen?

Bij het organiseren van participatie is het belangrijk dat de antwoorden op deze vragen voorafgaand aan een proces helder zijn en duidelijk gecommuniceerd worden. Zowel naar de inwoners en organisaties die deelnemen aan een dergelijk process als de beleidsmakers en bestuurders die iets moeten met de uitkomsten hiervan. En ook een terugkoppeling van besluiten richting de betrokkenen mag niet worden vergeten, inclusief de overwegingen en motivatie die eraan ten grondslag liggen.

Bij participatie gaat het ook vaak over representativiteit van inwoners. De vraag naar representativiteit kennen we natururlijk ook in onze onderzoeken. In praktijk pakt dat verschillend uit. Als je informatie wilt ophalen gaat het over het verzadigingspunt: wat voegen nieuwe mensen nog aan informatie toe? Iedereen vanuit de betrokken gemeenschap betrekken lukt of kan niet altijd. Daarom maken we vaak (ook) gebruik van de inzet van sleutelpersonen of - organisaties. Gaande van sociale buurtverbinders tot ervaringsdeskundigen en belangenorganisaties. [5]

Een overzicht van de vormen

In het bos aan vormen voor participatie is het de kunst ook de waarde van de afzonderlijke bomen te blijven zien. Zonder compleet te zijn volgt hier daarom een overzicht van veel gebruikte vormen voor beleidsparticipatie en hun kenmerken. We hebben ze geordend langs de participatieladder [6] en hier en daar voorzien van voorbeelden uit onze eigen praktijk.

Raadplegen

Inwoners worden gevraagd om hun ervaringen en mening te delen. De input van inwoners kan invloed hebben, maar besluitvormers zijn niet verplicht deze te volgen.

Enquête

Via een enquête kunnen ervaringen en meningen over een onderwerp worden verzameld onder een grote representatieve groep inwoners. Dit kan via een steekproef onder inwoners of via een panel. Zo bevragen we voor de provincie Noord-Brabant iedere twee jaar 10.000 Brabanders over hun kwaliteit van leven en de leefomgeving. Dit jaar doen we een vergelijkbaar onderzoek in Flevoland, in samenwerking met de provincie Flevoland. Ook via provinciale en gemeentelijke burgerpeilingen kunnen inwoners bevraagd worden. Denk dan aan maatwerkopalites via inwonerpanels en steekproeven. Zo brengen we leder jaar in januari het burgerperspectief van Brabanders in beeld. Ook bijvoorbeeld het Sociaal Cultureel Planbureau brengt jaarlijks 'de stemming van Nederland' in beeld [7].

Gesprekken in de buurt of wijk

Op straat, of specifieke plekken in de buurt of wijk. Hiervoor kun je ook een (korte) enquête gebruiken of topic lijst. Met deze vorm kun je over het algemeen een kleinere groep inwoners bereiken, waak niet representatief. Je kunt met deze vorm juist wel (ook) andere doelgroepen bereiken doordat je naar inwoners toe gaat – die je anders misschien niet bereikt.

Adviseren

Inwoners krijgen een rol als adviseur. De besluitvormers nemen het uiteindelijke besluit of de adviezen van de inwoners onderdeel worden van de plannen of niet. Onderstaande vormen kunnen zowel worden ingezet bij raadpleger als adviseren.

Ansichtkaartenactie

Via een zogeheten 'ansichtkaartenactie', die je huis-aan-huis en op fysieke plekken kan verspreiden, kun je een grote groep inwoners bevragen om hun mening te geven en/of ideeën aan te dragen. Dit hebben we bijvoorbeeld gedaan bij de ontwikkeling van een plan voor het buitengebied van gemeente Bergen op Zoom.

Groepsgesprek

Via een groepsgesprek (focusgroep) kunnen meningen, ervaringen en ideeën van een specifieke doelgroep worden opgehaald. Dit kan in een verkennende fase of verdiepende fase. Fysiek, of indien het onderwerp zich ervoor leent online. Zo'n groepje kan ook worden georganiseerd met vertegenwoordigers van een doelgroep, om een beeld van de doelgroep op te halen.

Dialoogsessie

Via dialoogsessies met diverse betrokkenen/stakeholders, kunnen verschillende perspectieven in beeld worden gebracht. Via verschillende werkvormen, zoals de Trivialant Brainstorm methode of de Bredeweiskwartdialoog, kun je snel en op een gestructureerde wijze inzicht krijgen in bijvoorbeeld wat inwoners belangrijk vinden, wat goed gaat, wat minder goed gaat en welke ideeën en oplossingen zij aandragen. Voorbeelden van de inzet van deze methode zijn te lezen in het artikel gemeenschapshuizen in dit magazine.

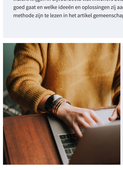

Online research community

Via een online research community kunnen inwoners met elkaar online een dialoog voeren. Een research community is een besloten online platform, waar inwoners (of anders stakeholders) in een korte tijd (een of twee weken) intensief met elkaar, onder leiding van een moderator met elkaar in gesprek gaan. Via verschillende gespreksmethodieken en opdrachten. Bijvoorbeeld om meer verdieping te krijgen op een onderzoek, oplossingen te vinden voor problemen, toekomstbeelden te verkennen of signalen uit de samenleving te signaleren. Zo hebben we voor de gemeente Alphen Chaam deze methode gebruikt om inzichten van een enquête te verrijken en in gesprek te gaan over ruimtelijke kwaliteiten, de sociale identiteit en samenwerking tussen inwoners, ondernemers, organisaties en de gemeente. Ten behoeve van een toekomstvisie voor Alphen Chaam.

Coproduceren

Bij coproduceren werken inwoners en besluitvormers samen aan het ontwikkelen, van plannen en/of (uitvoering van) beleid.

Design thinking

Via deze (min of meer) gestructureerde methode gaan inwoners samen met de overheid (en eventuele andere partijen) aan de slag. Discussies worden vanuit standpunten en belangen omgebogen naar een lerend, co-creatief proces vanuit waarden en drijfveren. Op basis van deze waarden en drijfveren wordt een nieuw, verbindend perspectief ontwikkeld [8]. Ook gaan denken en doen hand in hand, bijvoorbeeld door de uitwerking van beleid te testen en bij te sturen.

Werkgroepen

Werkgroepen of initiatieven, waarin inwoners en de overheid samenwerken, kunnen ontstaan op vraag van inwoners of op vraag van de overheid. Zo hebben inwoners uit Vierlingsbeek en Groesinigen het initiatief genomen om een dorpsontwikkelingsplan op te stellen - om een bijdrage te leveren aan de vitaliteit en toekomstbestendigheid van deze dorpen. Inwoners zijn samen met ondernemers, vereenigingen en (professionals) van maatschappelijke organisaties aan de slag gegaan. Alle opgehaalde informatie is uitgewerkt in Dorpsontwikkelingsplan Vierlingsbeek. Het vormt de start van een nieuwe werkwijze in het kader van de kernendemocratie. Dorpsbewoners, vereenigingen, maatschappelijke organisaties, lokale ondernemers, de dorpsraden dè de gemeente gaan nu samen aan de slag met de actieputten uit het dorpsontwikkelingsplan.

(Mee)beslissen

Bij coproduceren werken inwoners en besluitvormers samen aan het ontwikkelen, van plannen en/of (uitvoering van) beleid.

Burgerberaad, zoals G1000

Via een burgerberaad verdiept een groep inwoners, die een afspiegeling van een gemeenschap vormt, zich in een onderwerp waarover een besluiting moet worden genomen. Deelnemers worden via loting uitgekozen. Zij gaan in dialoog met elkaar en komen uiteindelijk tot aanbevelingen, die worden overgenomen op basis van het afgenomen mandaat. Bij het G1000 Burgerberaad gaan gelote inwoner samen met overheid en werkgevers met elkaar in beraad, via drie stappen; de burgertop, het burgerforum en het burgerberaad.

10 gouden vertrouwensregels

Tot slot. Vertrouwen tussen mensen onderling en tussen inwoners en instanties kunnt niet vanzelf. Het vraagt - zoals vele zaken die de mooite waard zijn - om inspanning en energie. Er is geen eenvoudig recept voor, maar wel een aantal zaken die je beter wel of niet kunt doen. Hieronder volgen er 10, gericht op bestuurders en ambtenaren.

Klik op de pijltjes of veeg om ze allemaal te bekijken.

1. Wees betrouwbaar
Doe wat je zegt en leg uit wat je doet.

2. Wees aardig
Als je aardig bent krijg je eerder contact. Wees vriendelijk/waardelijk constructief! [9]

3. Hou rekening met verschillende groepen
Ga ervan uit dat je hen en hun vragen niet kent. Wees nieuwsgierig.

4. Een betrouwbare overheid laat los, maar laat niet vallen
Inwoners willen namlk, maar ook dat de overheid hun helpt. Ga op zoek naar de belangen achter het standpunt en zoek naar 'common ground': waar vindt je elkaar?

5. Part
Inwoners wil p
handreiking
leden
het o

Mocht je punten willen toevoegen of aanpassen, mail ons gerust - de mailadressen staan hieronder.
Je krijgt gegarandeerd een reactie. **Daar moet je maar op vertrouwen.**

Lees meer over dit onderwerp:

Artikel **De verwachting van vertrouwen**

Foto's: Mantoch-AG / Pixabay, Jonathan Kemper / Unsplash, OOOSSV / Unsplash, Ilnur Kalimullin / Unsplash, Tim Gouw / Unsplash, Christin Hume / Unsplash

dr. Patrick Vermeulen
Patrick is directeur bestuurder van Het PON & Telos. Hij houdt zich met name bezig met leefomgevings-vragen, sociale samenhang en voorkracht, en participatie. Ook zet hij zich in voor maatschap-pelijke organisaties.
@ p.vermeulen@hetpon-telos.nl

Britte van Dalen MSc
Britte is adviseur-onderzoeker bij Het PON & Telos. Ze heeft een achtergrond in vrijetijdswetenschappen en sociologie, en een brede interesse in de maatschappij. Ze werkt het liefst aan vraagstukken die raken aan het sociaal domein en burgerparticipatie
@ b.vandalen@hetpon-telos.nl

Verwijzingen

[1] 78% van de jongeren gebruikt bijvoorbeeld social media voor hun nieuwsvarening (nieuws dat overigens ook door journalistieke bronnen wordt gevoed). Bron: CVDM (2024). *Jongeren, nieuws en sociale media. Een blik op de toekomst van het nieuws.*

[2] *Zie ook:* WRR (2024). *Handschrift voor media. Naar nieuwe waardenpers voor hun democratische functies.*

[3] WRR (2012). *Vertrouwen in burgers.*

[4] Open Universiteit (2023). *Participatie en vertrouwen.* In opdracht van provincie Zuid-Holland.

[5] Mooie tips om participatie diverser en inclusiever te maken zijn ook in deze handreiking van Movisie te vinden.

[6] Participatieladder van Edelenbos en Monnikhof (2001). Afgeleid van de de participatieladder van Arnstein (1969).

[7] Den Ridder, J., Van 't Hull, L. & Broens, J. (2024). *Burgerperspectieven 2024 Aersicht 2.* SCP.

[8] Schannink, A. & Dorst, K. (2011). Design Thinking binnen de overheid. Ennyo

[9] Fisher, R., Ury, W. & Patton, B. (1981). Getting to yes. New York City: Penguin Random House

Het PON & Telos is een sociale kennisonderneming in het hart van de samenleving. We beschouwen het als onze opdracht om maatschappelijke besluitvorming te verbeteren. Dat doen we door wetenschappelijke kennis met kennis van de praktijk te verbinden. Waarbij iedere stem telt. Meningen en feiten halen we op, onderzoeken we, analyseren we en duiden we. Met prikkelende aanpakken en innovatieve methoden. Daarbij zijn we altijd gericht op duurzame ontwikkeling – de harmonieuze verbinding tussen sociale, ecologische en economische doelstellingen – en streven we naar brede welvaart, waarbij het welzijn van mensen centraal straat. Zo dragen we bij aan de kwaliteit van samenleven. Nu en in de toekomst.

Kijk op onze website

Abonneer je op ons magazine

COLOFON

Copyright © 2024 Het PON & Telos

Het online magazine 'Kennis van de regio' is een uitgave van Het PON & Telos. Delen uit deze uitgave mogen worden gekopiëerd voor niet-commerciële doeleinden en moeten worden voorzien van de juiste bronvermelding.

Redactie: Katja Nagelkerke, Marleen van der Haar, Mariëlle Blanken, Patrick Vermeulen, Jolanda Luijten, Madelon van Duren, Britte van Dalen

Eindredactie & vormgeving: Mark Dierick

Video cover: Matthias Groeneveld / Pixabay

Fotografie & video bij artikelen:
zie bronvermelding onderaan iedere pagina.

Foto colofon: Julian Reijnders / Unsplash

Contact: info@hetpon-telos.nl